

ZAMONAVIY XALQARO MUNOSABATLARDA SIYOSIY MEXANIZM TUSHUNCHASI VA UNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Gulmira Axmatjonovna Bekdurdiyeva

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
tayanch doktoranti

E-mail: bekturdiyevagulmira@gmail.com

Annotatsiya: Ilm-fan taraqqiy etishi bilan oʻzaro uygʻunlik kasb eta boshlaydi. Zero bir sohada erishilgan yutuq boshqa sohalar uchun xizmat qiladi. Ijtimoiy fanlar ham bundan mustasno emas. Xususan siyosatshunoslik fani ham zamonga hamohang tarzda boshqa fan sohalaridan namuna olgan holda taraqqiy etmoqda. “Siyosiy mexanizm” atamasi siyosatshunoslik fanida olimlar tomonidan biron siyosiy masalaga yechim topishda qoʻllaniladigan siyosiy vositalar, usullar, jarayonlarning majmui sifatida taʼriflanib hamda ilmiy manbalarda qoʻllanilib kelmoqda. Mazkur maqolada “siyosiy mexanizm” ga oid olimlarning fikrlari va uning fan qoʻllanilish doirasi toʻgʻrisida maʼlumotlar tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: Mexanizm, siyosiy mexanizm, siyosiy boshqaruv mexanizmi, siyosiy strategiya, siyosiy maqsad, jamoat manfaatlari, jamoat tashkilotlari, munitsipalitetlar, tadbirkorlik jamiyati.

THE CONCEPT OF POLITICAL MECHANISM AND ITS CONCEPTUAL FOUNDATIONS IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

Gulmira Axmatjonovna Bekdurdiyeva

Tashkent State University of Oriental Studies
Ph.D. student

E-mail: bekturdiyevagulmira@gmail.com

Annotation: With the progress of science, it begins to gain mutual harmony. Because the achievement achieved in one area serves for other areas. Social sciences are no exception. In particular, the science of political science is developing in sync with the times, following the example of other fields of science. The term “political mechanism” is defined in the science of political science as a set of political tools, methods, processes used by scientists to find a solution to a political issue and is used in scientific sources. This article analyzes the opinions of scientists about the “political mechanism” and information about the scope of its scientific application.

Keywords: Mechanism, political mechanism, political management mechanism, political strategy, political goal, public interests, public organizations, municipalities, entrepreneurial society.

ПОНЯТИЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА И ЕГО КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ В СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Гульмира Ахматжоновна Бекдурдыева

Ташкентский государственный университет востоковедения

Базовый докторант

E-mail: bekturdievagulmira@gmail.com

Аннотация: С прогрессом науки она начинает обретать взаимную гармонию. Потому что достижения, достигнутые в одной области, служат и для других областей. Социальные науки не являются исключением. В частности, наука политология развивается синхронно со временем, следуя примеру других областей науки. Термин «политический механизм» определяется в науке политологии как совокупность политических инструментов, методов, процессов, используемых учеными для поиска решения политического вопроса, и используется в научных источниках. В данной статье анализируются мнения ученых о «политическом механизме» и сведения о сфере его научного применения.

Ключевые слова: механизм, политический механизм, механизм политического управления, политическая стратегия, политическая цель, общественные интересы, общественные организации, муниципалитеты, предпринимательское общество.

Kirish.

Jamoatchilik munosabatlarining siyosiy ahamiyatli ishtirokchilari mavjud siyosiy vaziyatni tahlil qilib, siyosiy rivojlanish vektorini (siyosiy strategiya) tashkil qiladi, oʻz faoliyatining ustuvor yoʻnalishlarini (siyosiy maqsadlar) va ularga erishish vositalari majmuini (siyosiy mexanizmlar) belgilaydi. Albatta, siyosiy strategiyani shakllantirish ushbu siyosiy jarayonning vektor shakllantiruvchi elementi boʻlib, jamiyatning siyosiy rivojlanishi uchun fundamental ahamiyatga ega. Siyosiy mexanizmlarni ijtimoiy taraqqiyotning maʼlum bir bosqichida ijtimoiy munosabatlarning maʼlum bir sohasida siyosiy maqsadni amalga oshirishga qaratilgan oʻzaro bogʻliq siyosiy institutlar, harakatlar, vositalar va usullar tizimi sifatida ham koʻrib chiqish mumkin.

Usullar.

Maqolada qiyosiy tizimli tahlil, statistik tahlil, nazariy metodologik va tizimlashtirish kabi usullardan foydalanildi.

Natijalar va mulohazalar.

Zamonaviy siyosat va siyosatshunoslikda, sotsiologiya, konfliktologiya, iqtisod fanlari va boshqalarda ilgari asosan muhandislik fanlarida ishlatilgan tushunchalarga asoslangan atamalar tobora koʻproq qoʻllaniladi: “texnologiya”,

“asboblar”, “mexanizmlar”, “texnologiyalar”. Shu asosda yangi atamalar shakllantirildi: “qonunlardan foydalanish mexanizmlari”, “hokimiyatni amalga oshirish texnologiyalari”, “jamoatchilik bilan aloqalar texnologiyalari”, “axborot texnologiyalari”, “innovatsiyalarni ragʻbatlantirish mexanizmlari”, “innovatsiyalarni ragʻbatlantirish mexanizmlari”, “xalq imidjini shakllantirish texnologiyalari”, “boshqaruv mexanizmlari”, “ijtimoiy texnologiyalar nazariyasi”, “zamonaviy psixotexnologiyalar” va boshqalar. Ushbu tushunchalar ijtimoiy ilmiy nutq va real siyosatning bir qismiga aylanganligi sababli, ularning mavjud boʻlish huquqi bormi, degan savolni tekshirishdan maʼno yoʻq. Ular allaqachon mavjud, ular maʼlum bir semantik yukni koʻtaradi va bizning vazifamiz ularning mazmunini aniqroq aniqlashdir. Bu zarur, chunki koʻplab sotsiologlar va siyosatshunoslarning asarlaridagi “mexanizmlar” va “texnologiyalar” tushunchalari oʻzlarining semantik, ontologik mazmuni bilan farq qilmaydi. Koʻpincha marksistik ijtimoiy fan uchun anʼanaviy “mexanizm” tushunchasi matnga Gʻarb sotsiologiyasi standartlariga javob beradigan zamonaviy koʻrinish berish uchun oddiygina “texnologiya” tushunchasi bilan almashtiriladi[1, b 1-2].

“Siyosiy mexanizmlar” atamasi ilmiy, publitsistik va siyosiy adabiyotlarda faol qoʻllaniladi. Biroq, bu toifaning ilmiy rivojlanishi aniq etarli emas. Koʻpincha “siyosiy mexanizmlar” atamasi turli xil siyosiy faoliyat turlariga nisbatan juda keng talqin qilinadi, bu esa ushbu tushunchaga turli xil maʼnolarni qoʻshish imkonini beradi. Shu munosabat bilan “milliy xavfsizlikka tashqi tahdidlarga qarshi kurashishning siyosiy mexanizmlari” tushunchasini koʻrib chiqish ushbu atamaning semantik mazmunini oydinlashtirish, shuningdek, uning “milliy xavfsizlikni taʼminlash mexanizmi” tushunchasi bilan aloqasini aniqlashni oʻz ichiga oladi[2].

Mualliflar siyosiy (va shunga oʻxshash) mexanizmlarning tuzilishi va tasnifini turli yoʻllar bilan taqdim etadilar. V.A.Titarenkoning ushbu asarida siyosiy boshqaruv mexanizmi (yuqorida taʼkidlanganidek, bu atama siyosiy mexanizmning sinonimi sifatida qoʻllaniladi) protseduralar majmui sifatida qaraladi va “bir nechta asosiy elementlarni oʻz ichiga oladi: qaror qabul qilish; qabul qilingan qarorlarni amalga oshirish; qarorni amalga oshirish natijasida yuzaga keladigan nizolarni hal qilish” –deya taʼrif beriladi[3].

Mexanizmlarni tasniflashning asosi, shuningdek, insonning muayyan xatti-harakatlari shakllanadigan va maʼlum bir ijtimoiy ahamiyatga ega natijaga erishiladigan vositalardir; qurilish va faoliyat tamoyillari (demokratiya va avtoritarizm, oshkoralik va maxfiylik, oshkoralik va maxfiylik): odamlarni uyushtirish va safarbar qilish uchun qoʻllaniladigan usullar (ishontirish, majburlash, taklif, manipulyatsiya)[4, b 185] va boshqalar.

Siyosiy mexanizmlarni tasniflash tadqiqotchilar tomonidan ularning koʻpligidan siyosiy subyektlarning xilma-xilligi, siyosiy maqsadlar, ushbu maqsadlarga erishish usullari, muayyan umumiy xususiyatlarga ega boʻlgan mexanizmlar guruhlarini aniqlash maqsadida amalga oshiriladi. Siyosiy

mexanizmlarni tasniflashning birinchi asoslaridan biri, bizning fikrimizcha, ularni qoʻllash doirasi hisoblanadi. Siyosiy subyektlar ijtimoiy hayotning turli sohalarida: iqtisodiyot, huquq, madaniyat va boshqalarda siyosiy maqsadlarni koʻzlashi mumkin, bu esa, shubhasiz, qoʻllaniladigan mexanizmlarga oʻziga xoslik beradi. V.A.Titarenko siyosiy boshqaruv mexanizmlarining tasnifini ochib, hal qiluvchi darajada amalda qoʻllaniladigan mexanizmlarning majmui va tabiati maʼlum bir mamlakatning siyosiy rejimi bilan belgilanadi, chunki unda siyosiy hokimiyatning barcha vositalari va usullari amalga oshiriladi. Shunga asosan, ushbu muallif siyosiy rejimlarning nomlariga muvofiq maʼlum siyosiy mexanizmlar guruhlarini belgilashni taklif qiladi:

- demokratik,
- avtoritar,
- totalitar va boshqalar[3, b 32].

D.V.Stepankov davlat huquqiy mexanizmi tuzilmasida huquqiy komponentni (normativ-huquqiy hujjatlar majmui), institutsional komponentni (davlat organlari va muassasalari tizimi) va instrumental komponentni (ishlatiladigan usul va usullar majmui) oʻz ichiga oladi [6, b 8-9].

A.V.Kozlovaning fikricha, siyosiy mexanizm bir nechta bloklarni tashkil qiladi:

- nazariy-uslubiy,
- kommunikativ,
- institutsional,
- huquqiy
- funksional[4, b 29].

A.I.Bavrin davlat boshqaruvi mexanizmida uchta darajani ajratib koʻrsatadi:

- institutsional – tashkilot (davlat) maqsadlarini aniqlash va atrof-muhitning oʻzgaruvchan talablarini tashkiliy jarayonning aniq bosqichlariga oʻtkazish;

- maʼmuriy - bu darajada faoliyat sohaları turli tashkiliy va boshqaruv tarkibiy qismlariga boʻlinadi;

- texnologik - jamiyatning davlat xizmatlariga boʻlgan ehtiyojlarini toʻgʻridan-toʻgʻri qondirish[5, b 13-14].

Taqdim etilgan yondashuvlar jami toʻliq terminologik ravshanlikni taʼminlamaydi va siyosiy mexanizmlarni nima belgilaydi va ularning mazmuni nimadan iborat degan savolga javob bermaydi. Keling, eng zaif, bizning fikrimizcha, tadqiqotchilarning pozitsiyalarini aniqlashga harakat qilaylik.

1) Avvalo, “siyosiy mexanizm” tushunchasini aniqlashga urinishda hurmatli mualliflar koʻpincha “siyosiy” va “davlat” tushunchalarini tenglashtiradilar. Koʻrinib turibdiki, bu tushunchalar ekvivalent emas. Bir tomondan, jamiyatning siyosiy hayotida davlatdan tashqari yana bir qancha subyektlar: siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari va harakatlari, munitsipalitetlar, tadbirkorlik jamiyati va boshqalar ishtirok etadi. Boshqa tomondan, har bir davlat faoliyati siyosiy mazmunga ega emas. Davlat siyosiydan tashqari, O. F. Shabrov tomonidan

texnologik deb atalgan boshqa sifatdagi boshqaruvni ham amalga oshiradi[7, b 40]. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, siyosiy boshqaruv umumiyroq hodisadir, chunki nafaqat davlatning, balki boshqa siyosiy institutlarning (masalan, siyosiy partiyalar[8]) ijtimoiy munosabatlariga taʼsirini oʻz ichiga oladi. Davlat boshqaruvi oʻz mazmuniga koʻra muhim, ammo siyosiy boshqaruvning yagona elementi emas. Binobarin, siyosiy boshqaruv mexanizmlari davlat mexanizmlari va davlat boshqaruvi mexanizmlariga qaraganda umumiyroq hodisadir. Buni A.I.Bavrin taʼkidlaydi: «Siyosiy boshqaruv mexanizmlari davlat organlarining sof maʼmuriy faoliyatiga qisqartirilmaydi, ular davlat boʻlmagan, lekin qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirok etadilar»[5, b 13].

2) Biz koʻrib chiqqan aksariyat asarlarda mualliflar “siyosiy mexanizm” va “siyosiy boshqaruv mexanizmi” tushunchalari oʻrtasida yo chegara qoʻymaydilar yoki bu atamalarni sinonim sifatida ishlatadilar. Siyosiy mexanizmlarni tashkil etuvchi barcha siyosiy subyektlar ham siyosiy boshqaruvni amalga oshira olmasligi ham shubhasiz. Shu sababli, siyosiy boshqaruv mexanizmini tahlil qilish orqali siyosiy mexanizm tushunchasini ochib berish xato, deb hisoblanadi.

3) Kamdan-kam istisnolardan tashqari, tadqiqotchilar siyosiy mexanizmlarning paydo boʻlishining tabiati haqidagi savolni eʼtiborsiz qoldiradilar.

4) Oʻrganilayotgan adabiyotlarda siyosiy mexanizmlar tuzilishi haqida umumiy tasavvur shakllanmagan. Bir qator tahlil qilingan asarlarning mualliflari siyosiy mexanizmlar tuzilishini yoki juda tor maʼnoda - maʼlum bir protseduralar toʻplami sifatida yoki - juda keng maʼnoda ushbu tushunchaga va siyosiy mexanizmni shakllantirishga uslubiy yondashuvlarga sarmoya kiritadilar.

Siyosiy mexanizmlarning tanlovi, vazifalari va tuzilishi jamiyat taraqqiyotining muayyan davri uchun siyosiy strategiya va siyosiy maqsadlar bilan belgilanadi va shuning uchun ular statik emas, siyosiy maqsadlarning oʻzgarishidan keyin tuzatilishi kerak[9].

Siyosiy nazariya va amaliyot muhim vositalar arsenalini toʻpladi, ular orqali jamiyatda tartib oʻrnatishga olib keladigan, jamoat manfaatlarini muvofiqlashtirishning siyosiy mexanizmlari asosida jamiyat va davlatning barqaror holatiga erishish mumkin. Jamiyatlarda manfaatlarni muvofiqlashtirish mexanizmlarini ularning faoliyat koʻrsatish xususiyatiga koʻra guruhlariga boʻlish mumkin: mexanizm oʻz-oʻzidan rivojlanishi va harakat qilishi yoki odamlarning maqsadli faoliyatining natijasi boʻlishi mumkin. Bu boʻlinish juda oʻzboshimchalik bilan amalga oshiriladi, chunki boshqariladigan jarayonlar koʻpincha oʻz-oʻzidan paydo boʻladi va aksincha[10].

Jamiyatlarda manfaatlarni muvofiqlashtirish mexanizmlari ham jamiyatning siyosiy tizimida institutsionalizatsiya va tashkiliylik darajasiga koʻra guruhlangan.

Manfaatlarni hisobga olish va muvofiqlashtirish orqali jamiyat barqarorligi va omon qolishiga erishishning institutsional mexanizmini batafsil tahlil qilish T.Parsons tomonidan taklif qilingan. Jamiyatdagi barqarorlik va tartib sharoitlarini

oʻrganar ekan, u ijtimoiy harakatlar majmuini ifodalovchi ijtimoiy tizim tabiiy ravishda ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va huquqiy quyi tizimlarga tuzilgan boʻlib, ularning har biri majburiy funksiyalar toʻplamini bajarishi kerak degan xulosaga keladi. Shuningdek, u siyosatni jamiyatning mustaqil quyi tizimi sifatida fuqarolarning manfaatlarini birlashtirishga, umumiy maqsadlarga erishish uchun samarali jamoaviy harakatlar uchun tashkil etishga qaratilgan gʻoyalarni yanada aniqroq shakllantirdi[11, b 14-15].

Xulosa.

Albatta, siyosiy strategiyani shakllantirish ushbu siyosiy jarayonning vektor shakllantiruvchi elementi boʻlib, jamiyatning siyosiy rivojlanishi uchun fundamental ahamiyatga ega. Zamonaviy tadqiqotchilar strategiya deganda maʼlum bir uzoq vaqt davomida mamlakatni rivojlantirishning asosiy yoʻnalishlarini, gʻoyalar, qoidalar (meʼyorlar) tizimi, shuningdek, vositalar, usullar va yoʻnalishlarni belgilashga qaratilgan keng koʻlamli qarorlar va chora-tadbirlar majmuini tushunadilar. davlat va boshqa sub'ektlar faoliyati, ya'ni keng ma'noda. Siyosiy va davlat strategik qarorlarining tabiati va sifati davlat rivojlanishining istiqbolli vektorlarini belgilashda asosiy rol oʻynaydi. Strategiyani amalga oshirish uchun foydalaniladigan siyosiy vositalar oʻzgaruvchan boʻlishi mumkin, lekin oʻzboshimchalik bilan boʻlmasligi kerak. Siyosiy muammolarni hal qilishning ichki qarama-qarshiliklarga ega boʻlmagan oʻzaro bogʻliq yoʻllari va vositalarigina yagona siyosiy strategiyani amalga oshirishga olib kelishi mumkin. Siyosiy vositalar majmuasi, bizningcha, siyosiy taktika va hozirgi siyosiy maqsadlar bilan belgilanishi kerak. Maqsad siyosiy mexanizm tizim hosil qiluvchi omil boʻlib, uning mohiyati va yoʻnalishini belgilaydi.

Shuningdek, siyosiy munosabatlar oʻz-oʻzidan rivojlanadigan obyektiv siyosiy aloqalar tizimi va “odamlar irodasiga bogʻliq boʻlmagan holda harakat qilish” gʻoyasining alohida holati sifatida namoyon boʻlganligi va agar biz rejalashtirilgan ongli harakatlar turkumi, belgilangan maqsadga erishishga olib keladigan uslub va usullarning kombinatsiyasi haqida gapirganda siyosiy mexanizm haqida gapirish oʻrinlidir. Shunday qilib, “siyosiy mexanizm” tushunchasi umumiy tushuncha boʻlib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Левченко А.А. “Механизмы в системе политических отношений” Информационная безопасность регионов, no. 4 (17), 2014, pp. 32-36.
2. Мрищук А.А. Политические механизмы противодействия внешним угрозам национальной безопасности России. 2009. Журнал "Право и безопасность" // https://dpr.ru/pravo/pravo_29_4.htm
3. Титаренко В. А. Политические механизмы управления в российском государстве: автореф. дис. ... д-ра полит. наук. Саратов, 2005. 50 с.

4. Козлова А. В. Политические механизмы обеспечения безопасности государства в экономической сфере: автореф. дис. ... д-ра полит. наук. М., 2009. 44 с.
5. Баврин А. И. Пути совершенствования механизма государственного управления в современной России: политико-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. полит. наук. М., 2007. 33 с.
6. Степанков Д. В. Государственно-правовой механизм обеспечения финансовой безопасности: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Нижний Новгород: Нижегород. акад. МВД России, 2000. 27 с.
7. Шабров О. Политическое управление: проблема стабильности и развития. М.: Интеллект, 1997. 200 с.
8. Кубышина Г. А. Роль политических институтов России и Китая в организации и проведении современных реформ (сравнительный анализ): дис. ... д-ра полит. наук. М., 2008. 351 с.
9. Колобова Г. А.. “Политический механизм: анализ категории” Вестник Башкирского университета, vol. 15, no. 4, 2010, pp. 1227-1230.
10. Жирнов А.Г.. “Политические механизмы согласования общественных интересов: некоторые аспекты теории и практики” Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки, no. 3, 2008, pp. 350-354.
11. Парсонс Т. Функциональная теория изменений // Американская социологическая мысль. М., 1994.